

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/80/47-51>

**Aynur Yaqub qızı Mahmudova**  
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti  
müəllim  
aynur.mahmud@bk.ru

## ERKƏN UŞAQLIQ YAŞ DÖVRÜNDƏ ÜNSİYYƏTİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

### Xülasə

Müasir inkişaf psixologiyasında erkən uşaqılıq illərində uşağın psixososial inkişafının qanunauyğunluqlarının, şərait və amillərinin öyrənilməsinə əsaslı diqqət yetirilir. Bu ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, erkən uşaqılıq illərində uşağın psixi inkişafında baş verən dəyişikliklər onun sonrakı yaş mərhələlərində səmərəli inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını təmin edirlər. Digər tərəfdən isə, erkən uşaqılıq mərhələsi psixi funksiyaların mexanizmlərinin formalaşması baxımından senzitiv xarakter daşıyır və bu yaş dövrünə xas olan imkanların reallaşdırılması çox mühüm olan psixopedaqoji vəzifə kimi qarşıda durur. Bu baxımdan uşaq şəxsiyyətinin inkişafında ünsiyyətin rolunun məzmunlu planda öyrənilməsi və uşağın həyatının ilk illərində onun psixoloji nəticələrinin aşkarlanması həm nəzəri və həm də tətbiqi-praktik baxımdan böyük maraq doğurur. Bunu nəzəri alaraq məqalədə erkən uşaqılıq dövründə ünsiyyətin inkişafının əsas istiqamətləri araşdırılaraq təhlil edilmiş və bu zəmində çoxsaylı faktların və təzahür edən psixoloji törəmələrin mexanizmlərinin aşkarlanmasına nail olunmuşdur.

**Açar sözlər:** *uşaq, şəxsiyyət, ünsiyyət, psixi, inkişaf*

**Aynur Yağub Mahmudova**

## Developmental features of communication in early childhood

### Abstract

Modern developmental psychology pays special attention to the study of the laws, conditions and factors of psychosocial development of the child in early childhood. This is primarily due to the fact that changes in the mental development of the child in early childhood provide a favorable environment for its effective development in later life. On the other hand, the early childhood stage is sensitive in terms of the formation of mechanisms of mental functions, and the realization of the opportunities inherent in this age is a very important psychopedagogical task. In this regard, the study of the role of communication in the development of the child's personality and the discovery of its psychological consequences in the first years of life is of great interest, both theoretically and practically. Taking this into account, the article analyzes and analyzes the main directions of the development of communication in early childhood, and on this basis, many facts and mechanisms of psychological manifestations are revealed.

**Key words:** *child, personality, communication, mental, development*

### Giriş

Müasir inkişaf psixologiyasında erkən uşaqılıq illərində uşağın psixososial inkişafının qanunauyğunluqlarının, şərait və amillərinin öyrənilməsinə əsaslı diqqət yetirilir. Bu ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, erkən uşaqılıq illərində uşağın psixi inkişafında baş verən dəyişikliklər onun sonrakı yaş mərhələlərində səmərəli inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını təmin edirlər. Digər tərəfdən isə, erkən uşaqılıq mərhələsi psixi funksiyaların mexanizmlərinin formalaşması baxımından senzitiv xarakter daşıyır və bu yaş dövrünə xas olan imkanların reallaşdırılması çox mühüm olan psixopedaqoji vəzifə kimi qarşıda durur. Bu baxımdan erkən yaş dövründə uşağın psixi inkişafının bütün istiqamətlərinin məzmunlu planda öyrənilməsi və uşağın həyatının ilk illərində onun psixoloji inkişafın nəticələrinin aşkarlanması həm nəzəri və həm də tətbiqi-praktik baxımdan böyük maraq doğurur. Bunu nəzəri alaraq yazılmış işdə erkən uşaqılıq dövründə uşağın psixososial inkişafının əsas istiqamətləri araşdırılaraq təhlil edilmiş və bu zəmində çoxsaylı faktların və təzahür edən psixoloji törəmələrin mexanizmlərinin aşkarlanmasına nail olunmuşdur.

Ünsiyyət şəxsiyyətin inkişafında əvəzedilməz rola malikdir. Şəxsiyyətin formalaşması və inkişaf etməsində ünsiyyət ən önəmli əhəmiyyətə malik psixososial faktordur. İnsan cəmiyyətini və insanın inkişafını ünsiyyətsiz təsəvvür etmək qeyri mümkündür. Ünsiyyətə olan tələbat insanın ən başlıca tələbatı hesab olunur. Uşağın psixi inkişafının ünsiyyətlə əlaqəsini sübuta yetirən çoxsaylı elmi tədqiqat işləri mövcuddur. Psixoloqlar belə hesab edirlər ki, ünsiyyətin defisiti şəraitində uşaqda adekvat olmayan davranış təzahür edir. Bu o deməkdir ki, uşağın həyatı üçün olan əsas tələbatların (qida, yuxu və sairə) ödənilməsi kifayət etmir. Uşaq onu əhatə edən insanların onunla psixoemosional ünsiyyətdə olmasına böyük ehtiyac duyur. Uşaq yaşını görmək, ona toxunmaq və səsini eşitmək istəyir. Bu tələbatların ödənilməsi anadan ayrı düşən və ünsiyyət “aclığına” məruz qalan uşaqların psixoloji reabilitasiyasında çox mühüm əhəmiyyətə malik olması bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. (Əliyev, 2009: 76)

Psixoanalitik yanaşma çərçivəsində ünsiyyət təbii anadangəlmə olan instinktlərin reallaşdırılmasının vasitəsi kimi xarakterizə olunurdu. Psixoanalitiklər çağanı təbii varlıq kimi qəbul edirdilər. Onların fikrincə ana ilə yaranan ünsiyyət prosesində uşaq emosional rahatlıq əldə edir, onun təhlükəsizliyi təmin edilir və bütün tələbatları ödənilir. Lakin, psixoanalitiklərin yanaşmasına görə uşağın sosiallaşması prosesi sonradan tədricən baş verir.

Psixoanalitik istiqamətin tərəfdarlarının yanaşmalarından fərqli olaraq mədəni-tarixi nəzəriyyənin tərəfdarları (L.S.Vıqotski, A.N.Leontyev, A.R.Luriya, D.B.Elkonin, M.İ.Lisina və başqaları) belə hesab edirlər ki, çağa bütövlükdə sosila varlıqdır – və çox zəngin olan sosial inkişaf situasiyasının mövcudluğu şəraitində yaşayır və inkişaf edir. Deməli, uşaq ilkin olaraq yaşlı ilə ünsiyyət şəraitində yaşayır və inkişaf edir. Lakin buradan belə bir nəticə çıxartmamalıdır ki, uşaq xarici təsirləri passiv surətdə qəbul etməklə kifayətlənir və heç bir subyektiv aktivlik nümayiş etdirmir. Bu belə deyildir. Əksinə, uşaq həyatının ilk aylarından başlayaraq ətraf aləmə və əhatə olunduğu yaşlılara fəal surətdə reaksiya verməyə meyl edir.

Psixoloji müşahidələr göstərmişdir ki, uşaq həyatının ilk günlərindən başlayaraq yaşlının nitqinin ritminə uyğun hərəkət edə bilir. Maraqlıdır ki, bu prosesdə yalnız mənalı nitqin səsləri çağanın hərəkətlərinin uyğunluğunu şərtləndirir. Mənasız hecalar, anlaşılmayan sözlər çağada adekvat cavab hərəkətləri yaşlının yalnız mənalı nitqinin ritminə uyğunlaşır və bu qarşılıqlı əlaqədə həmahənglik yaranır.

Yuxarıda deyilənlərdən belə bir ümumi nəticəyə gəlmək olar ki, ana və uşağın ahəngdar surətdə qarşılıqlı əlaqədə olmaları çağalıq dövründə uşağın psixoloji inkişafının əsas istiqamətini təşkil edir. Bu qarşılıqlı əlaqə prosesi yalnız uşağın anaya, onun təsirlərinə uyğunlaşması ilə məhdudlaşmır. Ana da öz növbəsində uşağın işlərinə uyğunlaşmaq, onları nəzərə almaq zərurəti ilə qarşılaşır. Ana ilə çağanın belə qarşılıqlı əlaqəsi həyatı əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, çağa-yaşlı ünsiyyəti inkişafetdirici funksiyaları yerinə yetirməklə uşağın ümumi aktivliyinin yüksəlməsinə əsaslı təsir göstərir.

Müşahidələr göstərir ki, uşaq kiçik olduqca onun psixi inkişafı daha sürətlə gedir. Bu baxımdan uşaq həyatının ilk ili çox sürətli psixofizioloji və psixoloji inkişaf müəyyənləşdirilir. Bu dövrdə uşağın psixi inkişafında əsaslı dəyişikliklər baş verir. Uşaq həyatının ilk 2-3 ayından fərqli olaraq, çağalıq dövrünün sonunda ətraf aləmi və ətrafdakı yaxın adamları tamamilə başqa səviyyədə qavrayır və başa düşür. Uşaq həyatının birinci ilində psixi inkişafda əsaslı dəyişikliklərin baş verməsi faktına istinad edən psixoloqlar belə hesab edirlər ki, çağalıq dövrünün özünü də bir neçə inkişaf mərhələsinə ayırmaq olar.

Tanınmış psixoloq M.İ.Lisina ( 1929-1983) çağalıq dövrünün öyrənilməsi ilə

əlaqədar toplanılmış materiallara istinad edərək belə hesab edir ki, çağalıq dövrünü özünəməxsus üç inkişaf mərhələsinə bölmək olar. İlk mərhələ uşaq həyatının birinci ayını əhatə edir və yeni doğulan dövr adlanır. Bu mərhələdə uşağın orqanizmi ətraf aləmə uyğunlaşır və uşaq yaşlının təsiri altına düşür. Yaşlının uşağa bəslədiyi subyektiv münasibət əsasında birinci ayın sonunda görmə mərkəzləşməsi baş verir və uşaq baxışlarını yaşlının üzünə yönəldərək gülümsəyir. İkinci mərhələ bir ayın sonundan altı aya qədər davam edir. (Lisina, 2009: 53) Bu inkişaf mərhələsində yaşlı ilə bilavasitə xarakterli ünsiyyət uşağın aparıcı fəaliyyətinə çevrilir. Emosional ünsiyyət və situativ-şəxsi ünsiyyət çox mühüm psixososial amil olmaqla uşağın hərtərəfli psixoloji inkişafına güclü təkan verir. Bu mərhələ uşağın psixi inkişafı baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu inkişaf mərhələsinin sonunda uşaqda əşyalara yönəlmiş ilk aktiv hərəkətlər müşahidə olunur. Çağalıq dövrünün üçüncü mərhələsi bu dövrün ikinci yarısını əhatə edir. Bu mərhələdə uşaq manipulyativ fəaliyyət sferasına daxil olur. Yaşlı ilə situativ-işgüzar ünsiyyət forması əsas mövqeyə malik olmağa başlayır. Hər üç inkişaf mərhələsinin məzmunlu psixoloji

xarakteristikası şəraitində çağlıq dövründə uşağın inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərək təhlil etmək olar.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, uşaq həyatının ilk ilində yaşlı ilə situativ-şəxsi ünsiyyət onun inkişafına həlledici təsir göstərir. İlk yarım il uşağın həyatında tamamilə fərqli bir inkişaf mərhələsidir. Bu mərhələdə uşaq-yaşlı ünsiyyəti heç bir şeylə vasitələşmir: nə predmetlər var, nə də ki, onlar arasında məzmunlu əlaqə. Ona görə də belə ünsiyyət bilavasitə xarakterli ünsiyyət adlandırmaq olar. Belə tipli ünsiyyətin məzmunu uşağın yaşlıya münasibətinin ifadəsi təşkil edir. Uşaq – yaşlı münasibəti emosional ünsiyyət zəminində qurulur. Yaşlının mövcud olması, onun uşağa diqqət göstərməsi uşaq üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bu mərhələdə uşağı yalnız onun anası maraqlandırır. Məhz buna görə də uşaq hər cür yolla anasının diqqətinə, onun nəvazişli münasibətinə nail olmağa çalışır. Bu münasibət ekspressiv-mimiki vasitələrlə, yəni canlanma kompleksi ilə reallaşdırılır.

Çağlıq dövrünün birinci yarısında uşaq yaşlının müraciətinin məzmununa reaksiya vermir. Bu dövrdə uşaq yaşlının mənfə və ya müsbət olan təsirini fərqləndirməyi bacarmır: yaşlının işlətdiyi sözlərə, onun nitqinin intonasiyasının xarakterinə uşaq yalnız müsbət emosional reaksiya nümayiş etdirir. Uşaqda yalnız bir tələbat açıq şəkildə təzahür edir: yaşlının diqqətinə nail olmaq. Uşağı yalnız yaşlı, onun münasibəti maraqlandırır. Başqa sözlə, yaşlı ilə münasibətdə uşaq üçün şəxsi maraq üstünlük təşkil edir. Belə tipli ünsiyyət formasını psixoloq M.İ.Lisina situativ-şəxsi ünsiyyət adlandırır. Situativ-şəxsi ünsiyyət öz tərkibində üç komponenti birləşdirir: a) yaşlının diqqətinə tələbatın olması, b) ünsiyyətin şəxsi motivləri, c) ekspressiv-mimiki vasitələri. (Lisina, 2009:58)

Çağlıq dövründə təşəkkül edən psixoloji törəmələr içərisində yaşlıya bağlılığın əmələ gəlməsi mühüm yer tutur. Bu yeni törəməni affektiv-şəxsi əlaqələr adlandırırlar. Belə əlaqələr zəminində çağda özünə inam hissi yaranır və bu əsasda ətraf aləmə münasibətdə uşaq özünü daha fəal aparmağa nail olur. Situativ-şəxsi ünsiyyət çağanın idrak aktivliyinin formalaşmasına, onun əşyavi mühitə münasibətinin inkişafına əsaslı surətdə təsir göstərir. Çağanın yaşlı ilə situativ şəxsi ünsiyyəti çağlıq dövrünün birinci yarısında uşağın tutma hərəkətlərinin və əşyavi işlərin təzahüründə həlledici əhəmiyyətə malikdir. Uşağın 4-5 aylığında ilk məqsədyönlü tutma hərəkətləri təzahür edir. Belə hərəkətləri ilkin olaraq böyükklər tərəfindən təşkil edilərək istiqamətləndirilir. Bu baxımdan tutma hərəkətlərinin baş verməsini uşaq-yaşlı birgə fəaliyyətinin nəticəsi kimi də xarakterizə etmək olar. Təbii ki, əşyavi işlər uşağın yaşlı ilə olan situativ-şəxsi ünsiyyətinin bilavasitə təsiri altında həyata keçirilir. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, tutma hərəkətləri tədricən manipulyativ fəaliyyətin təşəkkülünə yol açır və bu zəmində yaşlı ilə ünsiyyətin yeni formasının əmələ gəlməsi üçün əlverişli psixoloji zəmin yaranır. (Krayq, 2000: 36)

Körpəlik dövründə aktiv nitqin formalaşması uşağın hərtərəfli psixi inkişafına həlledici təsir göstərir. Qeyd edilən ümumi fikir aparılmış müqayisəli tədqiqatların nəticələri ilə birmənalı olaraq təsdiq edilir. Belə ki, aparılmış müqayisəli tədqiqatların nəticələri göstərir ki, nitq inkişafında geri qalan uşaqlardan fərqli olaraq, nitq fəaliyyəti normal inkişaf edən uşaqlar qavrayışla bağlı bütün əməliyyatları daha müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bilirlər. Nitqin inkişafı uşağın ümumi idrak aktivliyinin əsasını təşkil edir. Nitqin inkişafında baş verən ləngimə isə bu aktivliyin ümumi funksional istiqamətinə mənfə təsir göstərir.

Körpəlik dövrünün bir özünəməxsus xüsusiyyəti də onda ifadə olunur ki, bu dövrdə yaşlıları ilə ünsiyyətə tələbatı aktivləşir. Çağlıq dövründə bu tələbat mövcud olmur. Çağa üçün başqa uşaq maraq doğursa da belə, ünsiyyət tərəfdaşı kimi çıxış etmir. Lakin üç yaşdan sonra uşaqda yaşlıları ilə ünsiyyətə olan tələbat açıq şəkildə özünü büruzə verir. Bu tələbatın formalaşması prosesi isə körpəlik dövrünə təsadüf edir. Bu baxımdan ünsiyyətə tələbatın formalaşmasını körpəlik dövrünə xas olan psixoloji törəmə kimi xarakterizə etmək olar. Ünsiyyətə olan tələbat uşaq həyatının üçüncü ilində daha da fəallaşır. (Həməzəyev, Seyidov, 2007: 456)

Uşağın yaşlıları ilə ünsiyyəti onun böyükklərə olan ünsiyyəti prosesi ilə əlaqəli xarakter daşıyır. Müşahidələr göstərmişdir ki, körpəlik dövründə uşağın böyükklərlə ünsiyyəti daha aktiv xarakterə malikdir. Yaşlı ilə ünsiyyət prosesində uşaq sadəcə olaraq onun diqqətini cəlb etmək istəmir, o, eyni zamanda yaşlı ilə birgə iş və bu proseslə əlaqədar qurulan ünsiyyət uşaq üçün çox vacib olan həyati tələbatə çevrilir. Tanınmış psixoloq M.İ.Lisina uşaqlarda ünsiyyətə olan tələbatın dörd göstəricisini irəli sürür: 1) başqa adama qarşı diqqətin və marağın olması; 2) yaşlıya qarşı emosional münasibətin olması; 3) başqasının diqqətini özünə cəlb etməyə aktiv meylin olması; 4) yaşlı ilə qarşılıqlı iş emosional münasibətin olması. Aparılan müşahidə və tədqiqatların nəticələri göstərir ki, körpəlik dövründə davranışı bütün bu tələblərə

cavab verir. İlk növbədə uşağın yaşına diqqəti və marağı təzahür edir. Uşaq çox böyük maraqla başqa uşağa yanaşır və onun hərəkətlərini diqqətlə izləyir. Uşağın emosional münasibəti təkcə yaşlıya yönəlmir; uşaq yaşına qarşı da emosional reaksiyalarını nümayiş etdirir. Uşaq başqalarının diqqətini özünə cəlb etməyə də fəal meyl göstərir. Nəhayət, uşaq başqalarının onunla qarşılıqlı əlaqə olmasına həssaslıqla yanaşır. (Lisina, 2009: 25)

Aparılan müşahidələr göstərir ki, uşağın yaşlıları ilə ünsiyyəti körpəlik dövrünün ikinci ilində-üç yaşda aktivləşir və müəyyənləşir. Körpəlik dövrünün başlanğıcında və sonrakı mərhələdə yaşlı ilə ünsiyyət və predmetlərlə manipulyativ işləri aparmağa tələbat üstünlük təşkil edirlər.

Körpəlik dövründə nitqin inkişafının bir istiqaməti də onda ifadə olunur ki, uşaq yaşının danışdığını başa düşməyə nail olur. Yaşlının nitqini başa düşməyə nail olan uşaq ətraf dünya haqqında məlumat əldə edir, onun tanıyaraq apardığı predmetlərin sayı sürətlə artır. Bu zəmində uşağın idrak təcrübəsinin formalaşmasının ilkin əsası qoyulur. Artıq gerçəkliyin vasitəli istiqamətdə dərk olunması imkanı yaranır.

Nitqin inkişafı və ana dilinin mənimsənilməsi uşağın idrak sferasını formalaşdırmaqla yanaşı onun ümumi psixososial inkişafına da əsaslı təsir göstərir. Bu ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, yaşlı söz vasitəsilə uşağın davranışını idarə edir, onun iş və münasibətlərini qiymətləndirir. Bu əsasda uşağın əxlaq tərbiyəsi ilə bağlı konkret vəzifələridə reallaşdırmaq olar. Yaşlı uşağı tərifiyləyir, rəğbətləndirir və eyni zamanda zərurət yarandıqda onu məzəmmət etməkdən də çəkinmir. Bütün bunlar uşağın sosial davranışının formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, uşaqlar arasında ünsiyyətə olan tələbat körpəlik dövrünün sonuncu ilinə təsadüf edir. Lakin bu proses spontan olaraq öz-özünə baş vermir. Burada yaşlının iştirakı çox mühüm olan psixoloji amil kimi dəyərləndirilməlidir. Uşağın yaşlıları içərisində olması birbaşa olaraq onun sosial inkişafını şərtləndirmir. Belə ki, uşağın fərdi təcrübəsi onun yaşlıları ilə ünsiyyətə daxil olması üçün kifayət etmir. Burada yaşlının iştirakına böyük ehtiyac vardır. Yaşlı uşaqlar arasında yaranan əlaqələrə müdaxilə etməklə onların qarşılıqlı ünsiyyət prosesini fəallaşdırır və istiqamətləndirir. Bunun üçün yaşlı uşaqlara iki istiqamətdə təsir göstərir: a) yaşlı uşaqların birgə əşyavi fəaliyyətini təşkil edir, b) yaşlı birgə fəaliyyət prosesində uşaqlar arasında subyektiv əlaqələrin yaranmasına nail olur. Hər iki istiqamətin reallaşdırılması şəraitində yaşlı uşaqlar arasında marağa əsaslanan ünsiyyət prosesinin formalaşdırılmasına müvəffəqiyyətlə nail ola bilər. (Əzimov, 2004: 147)

Beləliklə, yuxarıda aparılan qısa araşdırmalardan aydın olur ki, uşağın kommunikativ xarakterli subyektiv ünsiyyətə nail olmasında yaşlının çox mühüm rolu vardır. Məhz yaşlı uşağın əşyavi fəaliyyəti daxilində onun yaşlıları ilə emosional əlaqələrini yaradaraq, bu əlaqələri ardıcıl olaraq stimullaşdırır. Subyektiv qarşılıqlı əlaqələri yaradan yaşlı uşağı başqa uşaqlara yaxınlaşdırır və onların ünsiyyətdə olmasına nail olur. Yaşlı uşağı başqa uşaqların aləminə daxil etməklə onun inkişafını sosiallaşdırır və psixoemosional baxımdan məzmunlu edərək zənginləşdirir.

### Nəticə

1. Beləliklə, aparılan psixoloji təhlil əsasında belə bir ümumi nəticəyə gəlmək olar ki, uşaq həyatının ilk ilində yaşlı ilə ünsiyyət əsaslı dəyişikliklərə uğrayır. Yaşlı ilə ünsiyyət inkişafetdirici funksiyanı yerinə yetirməklə çağalığ dövründə uşağın hərtərəfli psixososial inkişafını təmin edən müstəsna əhəmiyyətli amil rolunu oynayır.

2. Çağalığ dövründə uşağın ümumi inkişafında, onun yaşlılarla psixoemosional ünsiyyətinin formalaşmasının mühüm əhəmiyyəti vardır. Nitqin inkişafı üçün əlverişli şəraitin mövcud olması və nitqin ilkin inkişafı uşaq-yaşlı ünsiyyətinin ümumi istiqamətinə və onun məzmun xarakteristikasına bilavasitə təsir göstərir.

3. Nitqin anlaşılması zəminində uşağın yaşlılarla ünsiyyətdə və ətraf aləmə bələdləşməsində əsaslı dəyişikliklər baş verir. Uşağın emosional əlaqələri genişlənir və ətrafdakılarla ünsiyyəti daha fəal və məzmunlu xarakter daşıyır. Belə şəraitdə uşağın yaxın gələcəkdə aktiv nitqə yiyələnməsi üçün əlverişli psixoloji zəmin yaranır.

4. Yaşlı uşağın əşyavi fəaliyyəti daxilində onun yaşlıları ilə emosional əlaqələrini yaradaraq, bu əlaqələri ardıcıl olaraq stimullaşdırır. Subyektiv qarşılıqlı əlaqələri yaradan yaşlı uşağı başqa uşaqlara yaxınlaşdırır və onların ünsiyyətdə olmasına nail olur.

5. Körpəlik dövründə nitqin inkişafı uşağın ümumi psixi inkişafına həlledici təsir göstərir. Nitqin inkişafı zəminində bütün psixi proseslərin inkişafı yenidən qurulur. Nitq psixi funksiyaların—qavrayışın, hafizənin, təfəkkürün, iradənin və i.a. keyfiyyət xarakterikasını təyin edən mühüm amil rolunu oynayır. Nitqin inkişafının təsiri altında uşağın ixtiyarı davranışı formalaşır və o, davranış və fəaliyyətini idarə edir. Nitqin köməkliyə uşaq işlərini dərk edir, davranış və fəaliyyətinin məqsədlərini konkretləşdirərək reallaşdırmağa nail olur. Nitqin inkişafı şəraitində uşaq konkret situasiyanın təsirindən azad olur və öz işlərini müstəqil surətlə planlaşdırmaq imkanı əldə edir.

### Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə.(2003) Psixologiya. Bakı: Qapp, Poliqraf.
2. Çələbiyev, N.Z. (2005), Uşaq psixologiyası. Bakı: ADPU.
3. Əliyev, R.İ. (2008), Psixologiya. Bakı: Nurlan
4. Əzimov, Q.E. (2004), Psixi inkişaf və tərbiyənin müasir problemləri. Bakı: ADPU
5. Qədirov , Ə.Ə. (2002), Yaş psixologiyası. Bakı: Maarif
6. Həməzəyev, M.Ə. (2003), Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı: Adiloğlu
7. Həməzəyev, M.Ə. Seyidov, S.İ. (2007), Psixologiya. Bakı: Nurlan
8. Vıqotski, L.S. (1997), Voprosı detskoy psixologii. S.P.b. Soyuz
9. Krayq, Q. (2000), Psixologiya razvitiya. S.P.b. Piter
10. Lisina, İ.M. (2009), Formirovanie liçnosti rebenka v obşenie. S.P. b. Piter.
11. Obuxova, L.F. (1998), Detskaya psixologiya: faktı, teorii, problemı., Trivola
12. Rean, A.A. (2002), Psixologiya çeloveka ot rojdeniya do smerti. Moskva: Olma - Press

**Rəyçi: fil.ü.e.d. Ərəstun Baxşəliyev**

Göndərilib: 21.05.2022

Qəbul edilib: 28.06.2022